

KNUD PEDER JENSEN: *Vildmanden, En fortælling om folkemindesamleren Søren Knudsen.* Gyldendal 1991. 236 s., ill. kr. 288.

Det er vist ikke langt fra, at de fleste museer er blevet grundlagt og opbygget af mere eller mindre mærkværdige mennesker, og det er i alt fald sikkert, at Søren Knudsen (1878-1955), som skabte Glud Museum, havde sine særheder. Ikke underligt, at hans skæbne har fristet en historiker, selv om fortællingen om Vildmanden ikke er uden problemer.

Der er valgt en »dramadokumentarisk« form, som gør det vanskeligere end vanligt for læseren at afgøre, hvornår Søren Knudsen holder op og forfatteren føjer til. Hertil kommer en teknik med flash-backs, som af og til virker noget forvirrende. Genren kræver strengt taget et talent som en Thorkild Hansens for at virke kunstnerisk overbevisende, og det er der ikke tale om her. Når man efter endt læsning ikke føler sig stort klogere på en person som Søren Knudsen, skyldes det også, at Knud Peder Jensen har valgt at koncentrere behandlingen så utroligt om at tale »ligefremt om alle livets sider« – i dette tilfælde Søren Knudsens kønsliv – at man får utilfredsstillende lidt at vide om det, der trods alt var baggrunden for berømmelsen, nemlig livsværket, Glud Museum.

Anders Monrad Møller

ANDERS MONRAD MØLLER, *Etaten og traditionerne. 1914-1945. Dansk Toldhistorie IV.* Toldhistorisk selskab, København 1990. 403 pp. ill.

Med udgivelsen af fjerde bind af Dansk Toldhistorie I-V forligger den samlede skildring af den danske toldetat fra de ældste toldruller i begyndelsen af 1100-tallet til i dag. Værket er i sin helhed blevet et helstøbt og veldisponeret arbejde, der behandler alle de aspekter af toldadministrationens udvikling, som man med rimelighed kan vente.

Det foreliggende bind er i Monrad Møllers pen blevet en velskreven fremstilling i store og små træk i etatens ydre rammer, og især indre liv. Fremstillingen er velgørende fri for bredpenslede og bastante vue'r over vort lands økonomiske historie – den kommer med, men i en fin balance med det, der er omdrejningspunktet: arbejdet i landets toldkamre, inspektorater og direktoratet. Læseren præsenteres for hele viften af arbejdsfunktioner og særømråder, ikke mindst gennem det væld af enkeltsager, der havnede i toldvæsenets arkiv, og et stykke kulturhistorie fra en meget speciel verden er resultatet. Bogens billedside supplerer med eksempler på tidens toldarkitektur og kontroltekniske snurrepibier.

Forfatteren fremhæver, at toldloven af 1908 nok satte punktum for årtiers politisk tovtrækkeri, men at den egentlige toldadministration jo fortsatte i bedste tradition under forordningen af 1797, der var i kraft frem til 1959. Men iøvrigt var perioden præget af alt andet end kontinuitet, og arbejdet med den stærkt voksende afgiftsadministration og de ekstraordinære toldforhold under verdenskrigene foregik i et stadigt kapløb med de hyppige ændringer i det midlertidige lovgrundlag, som periodens opfindsomme finansministre udviklede. Det var jo

først og fremmest afgifternes store periode, de gamle på sprit, øl, sukker og tobak, der fra 1917 endegyldigt distancerede toldintraderne, og siden de mange nye, der bragte toldpersonalet ud i mange nye kontrolopgaver og i kontakt med de mest forskelligartede dele af dansk erhvervsliv. Og stadig stod toldvæsenet for opkrævningen af den største del af statens løbende indtægter.

Monrad Møller viser, hvorledes ledelse og personale længe reagerede tøvende på denne omlægning med så store konsekvenser for arbejdet. Der redegøres for de enkelte personalegrupper, deres forenings- og organisationsliv og den formaliserede uddannelse, der blev sat i værk fra 1914 med toldskolen, og som iøvrigt ikke fjernede den karrieremæssige modsætning mellem den faguddannede tolder og akademikeren fra departementet.

Et af de nye områder var 1930-ernes valutariske og importregulerende kriselovgivning. Bogen giver et levende indblik ikke mindst i de besværlige arbejdsgange, det indebar for toldpersonalet, når valutabestemmelserne fra 1932 skulle iagttages – for iøvrigt toldfrie varer. Hertil kom det nye store arbejdsfelt med tilsynet med landbrugseksporten, der rummede mange konflikter i forhold til Landbrugsministeriet, der, som det hed, var overdraget ledelsen af halvdelen af den danske planøkonomi – den anden halvdel var jo Valutacentralen. De mange nye, uvante arbejdsopgaver gav murren i etatens personaleorganisationer og må rimeligvis have dæmpet den jagt på ekstraintægter, der indtil da synes at have været en yndet, og vel også nødvendig, beskæftigelse for mange af de ansatte.

Monrad Møller viser, hvorledes udviklingen påvirkede det stereotype billede af tolderen: århundredskiftets Knagsted var den uniformerede tilstedeværelse på provinsbyens havnekaj, mens tolderen i slutningen af perioden i den almindelige bevidsthed blev synonym med indrejsekontrollen ved Kruså, i Kastrup og Havnegade – i begge tilfælde lige mangelfulde som billede af etatens mangesidede virke.

Hans Kryger Larsen

BØRGE HOUMANN og MORTEN THING: Venskab og revolution. Martin Andersen Nexø og Marie Nielsens venskab og politiske virke 1918-24. SFAH's skriftserie bd. 25. København 1990. Selskabet til Forskning i Arbejdervælgens Historie. Ill., 277 s., kr. 250,-.

Børge Houmann og Morten Thing, der hver for sig har væsentlige udgivelser om henholdsvis Martin Andersen Nexø og Marie Nielsen bag sig, har i fællesskab i »Venskab og revolution« redigeret et materiale, der skal belyse relationerne mellem Nexø og Marie Nielsen både på det politiske og det personlige plan.

Tidsrummet er 1918-1941 med tyngdepunkterne omkring opbruddet fra Socialdemokratiet, Grønttorvsdemonstrationerne og problemerne med at skabe et kommunistisk parti, problemer der til sidst førte Marie Nielsen og Nexø i hver sin retning. Materialet dokumenterer de to personers bevidste brud med Socialdemokratiet og situationen efter demonstrationerne på Grønttorvet, der førte til Marie Nielsens fængsling. Hendes dagbog fra fængselsperioden offentliggøres her for første gang i sin helhed, og den kaster et skarpt og lidet flatterende lys over den opslidningsteknik, der blev anvendt af politi og retsvæsen i forsøget